

SE ÅLDERN FATABUREN

SE ÅLDERN

FATABUREN

2015

2015

SE ÅLDERN

Red. Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2015

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Anders Carlsson

Bildredaktör och bildbehandling Karolina Kristensson

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagsfoto »Fotografens dotter Tove dansar med sin farfar i trädgården.«

Foto: Sten Didrik Bellander, © Nordiska museet (NMA.0056089).

Pärmens insida Foto: Erik Liljeroth, © Nordiska museet (NMA.0029567).

Tryckt genom Italgraf Media 2015

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 577 1

Att bilda familj och få barn är något många väntar allt längre med, ofta ända till trettiårsåldern. Enligt medelklassnormen bör den som är ung först resa ut i världen, skaffa sig en utbildning och en bostad innan det är dags. Foto: Sten Didrik Bellander, © Nordiska museet (NMA.0076681).

När blir man vuxen?

Om vuxenblivande och ungdomars livsmanus

HELENA KÅKS är trädgårdsmästare vid Stabergs barockträdgård, Världsarvet Falun, och fil dr i tvärvetenskaplig kultur- och samhällsforskning.

»Är du vuxen nu?« 25-åriga Emma skrattar lite när hon får frågan. Hon svarar:

Nja, jag är väl vuxen på det viset att jag behöver liksom ingen längre. Jag behöver ha vänner och någon att leva med, men jag behöver ingen för att jag ska få pengar eller mat eller värme eller kläder, inte så. Det är sånt som jag kan ta hand om själv nu. Sen hur man känner sig... det växer man väl in i mer och mer. Det är väl vissa dar man känner att man skulle vilja att någon tog hand om en.

Emma förknippar i hög grad vuxenlivet med egen försörjning. Men även om hon klarar sig själv finns det alltså dagar när hon inte känner sig särskilt vuxen. Frågan om vad det innebär att vara vuxen har inget självklart svar. Det tar längre och längre tid för unga människor att etablera sig i samhället. Kraven på utbildning har ökat, det kan vara svårt att ta sig in på arbetsmarknaden och för unga som vill bo i någon av storstäderna saknas bostäder. Valmöjligheterna är å ena sidan fler, men å andra sidan har kraven ökat på att man själv ska kunna skapa sig en framtid i ett samhälle

som beskrivs som allt mer komplext och individualiserat. Det gör det svårt för den som inte lever upp till kraven, exempelvis unga med psykisk ohälsa.

I den här texten belyser jag några aspekter av detta med att bli vuxen. Den handlar om den förlängda ungdomstiden, den komplexa övergången mellan ung och vuxen, och tendensen till ökad individualisering, det vill säga att enskilda individer blir mindre beroende av sociala band och traditioner. Den handlar också om konsekvenserna av de starka så kallade *livsmanus* – gemensamma föreställningar om det ideala livet – som på olika sätt kommer till uttryck när unga berättar om sig själva och sina framtidsplaner. Texten väver samman perspektiv från aktuell forskning med ett antal unga människors berättelser om sina liv. Som 15-, 17-, 22- och 25-åringar har de delat med sig av sin bakgrund, sin vardag och sina tankar om framtiden.

Tid och ålder

Att bli vuxen är en process som tar tid. Men det är också en process där den enskilda unga människans förhållande till *tiden i sig* spelar en viktig roll. Sociologen Alberto Melucci karakteriserar tonåren som den period i livet då vi börjar uppleva tid som en meningsfull dimension av vår egen identitet. Det är en upplevelse med både biologiska och kulturella förtecken. Kroppen förändras, samtidigt som den unga människan möter förväntningar på mognad och ansvarstagande. Som ung börjar man ana vad det innebär att befinna sig i den process som ett livslopp utgör, eller vad det innebär att födas, leva, åldras och dö. När jag intervjuar 25-årige Martin återkommer vi flera gånger till vad han egentligen skulle vilja jobba med och vad han tycker är viktigt i livet. Han understryker att det är viktigt att ta vara på nuet, att njuta av det som är. »Jag tror man känner så mer och mer när man blir några år äldre, att man lär [måste] ta vara på sitt liv. Det kommer ju inte att vara för evigt.«

Inom äldreforskningen har behovet av att blicka tillbaka, sammanfatta och reflektera över livet lyfts fram som en väsentlig di-

mension av själva åldrandet. Den som är ung förväntas i stället intressera sig för framtiden. Det är ändå påtagligt att också unga människor, i likhet med Martin, ägnar sig åt den här typen av reflektion med koppling till livsloppet som sådant. Martins svar avspeglar tydligt en växande insikt hos honom om att livet har ett slut.

Historikern Reinhart Koselleck har använt sig av begreppsparet *erfarenhetsrum* och *förväntanshorisont* för att kunna beskriva förhållandet mellan nuet, det förflutna och framtiden. Begreppen kan också användas för att förstå hur människors förhållande till det egna livet, tiden och åldrandet förändras med stigande ålder. En ung människa har levt relativt kort tid och har en begränsad erfarenhet bakom sig, samtidigt som hon i de flesta fall har många år kvar att leva och därmed också har förväntningar på framtiden. Omvänt kan den äldre människan se tillbaka på ett långt liv som resulterat i en mängd erfarenheter, samtidigt som hennes återstående livslängd är klart begränsad – och därför inte heller ger så stort utrymme för förväntningar på framtiden. Erfarenheter skapar förväntningar. Det erfarenhetsrum en människa rör sig i kan trots det aldrig helt bestämma hennes förväntanshorisont. När Martin funderar över vad han ska göra längre fram i livet, tar han avstamp i tidigare erfarenheter, men också i impulser från många andra håll. Att uppfatta tid som en del av den egna identiteten handlar i hög grad om att på ett medvetet sätt förhålla sig till hur dåtid, nutid och framtid griper in i varandra i anslutning till det egna livsloppet.

En människas ålder betyder mycket både för hur hon ser på sig själv och hur hon betraktas av andra. Att vara i en viss ålder innebär att man måste förhålla sig till en standardiserad berättelse om vad det innebär att vara i denna ålder. För att uppfattas som normal bör man vara »jämnårig med sig själv«. Ändå är det inte självklart vid vilken ålder en människa räknas eller känner sig som vuxen. 25-årige Martin har varit myndig i sju år, men har ändå svårt att definiera sig själv som vuxen. Delvis kan det ha att göra med att ungdomen, trots att vuxenkategorin är överordnad i samhället,

utgör en så stark norm. Förklaringen till den paradoxen ligger i att det inte är *ungdomar* som utgör normen utan *ungdomlighet*. Ungdomligheten uttrycks i kropp, kläder, musik och liknande, och har stark symbolisk laddning. Unga och vuxna strävar efter samma ungdomlighet, men vuxna vill i övrigt inte dela ungas villkor. En annan paradox är att det som tidigare kännetecknade unga människors liv – lärandet och sökandet – nu i många sammanhang framhålls som en central del av alla människors liv.

Den förlängda ungdomstiden

En tendens i hela västvärlden är att det tar allt längre tid för unga människor att etablera sig på arbetsmarknaden och i resten av samhället. Det hänger samman med ökade krav på utbildning och en osäker arbetsmarknad, men också med förändrade värderingar och normer. Att vara vuxen förknippas i hög grad med avslutad utbildning, etablering på arbetsmarknaden och familjebildning. Detta både ger och kräver självständighet. Samtidigt som de flesta ungdomar säkert strävar efter att bli vuxna i meningen självständiga värjer sig många mot andra sidor av ett tänkt vuxenliv, som vissa vanor, rutiner och konventioner. Ett uttryck som fångar något av denna dubbla inställning är »vuxenpoäng«. På internet finns flera tester där den som vill kan räkna sådana vuxenpoäng för att få en fingervisning om hur »vuxen« man är. Testerna ger med sina frågor om fritidshus, städvanor, Ica-kort och pensionssparande en skämtsam illustration till det paradoxala med att bli vuxen: att självständighet fordrar uppoffringar i form av sådant som också förknippas med ofrihet.

Sofia ger uttryck för en sådan ambivalent känsla. Hon vill vara fri och självständig, och absolut inte »bli fast«. Som 15-åring längtade hon ut i världen, som 25-åring bor hon utomlands och har rest i de flesta världsdelar. Att undvika att »bli fast« handlar för Sofia om att undvika allt som på något sätt binder henne geografiskt och ekonomiskt, som ägande i olika former, och att aktivt söka nya upplevelser. Resandet är för henne sinnebild för förnyelse

Fri och självständig – eller en del av kollektivet? 1960- och 1970-talets unga hade valmöjligheter som skiljer sig markant från dagens. Foto: Peter Gullers, © Nordiska museet (NMA.OO42236).

och utveckling. Hon pratar också om hur viktigt det är för henne att utvecklas som människa. Sofias ideal är en öppen framtid, en framtid där inget är bestämt. Riktigt så enkelt är det förstås inte i praktiken eftersom Sofia som 25-åring både har ett jobb att sköta

och en hyra att betala. Men inget av detta binder henne i egentlig mening, menar hon. Både lägenhet och jobb går att lämna med kort varsel, och några andra åtaganden har hon inte. Vissa val har Sofia förstås gjort, men inga val som hon uppfattar som riktigt avgörande. Så länge inga avgörande val är gjorda är också framtiden i det närmaste vidöppen.

I den meningen karakteriseras Sofias liv mer av ett tillstånd än av förändring. Kanske skulle hon kunna sägas leva i det utsträckta nu – *extended present* – som forskarna i psykologi, Suzan Lewis och Janet Smithson, och sociologen Julia Brannen förknippar med kategorin *unga vuxna*. Många unga vuxna dröjer med att ta det definitiva steget in i vuxenlivet genom att hålla alla valmöjligheter öppna. Nuet är det som gäller – inte framtiden. Enligt sociologen Manuela du Bois-Reymond har det utvecklats en handlingsstrategi bland yngre som går ut på att skjuta upp avgörande beslut så länge som möjligt. Denna strategi bygger på att den som inte har gjort några livsavgörande val inte heller behöver ta ansvar för en tänkt framtid.

Omvänt hade den framtid som 15-åriga Emelie tänkte sig klara konturer vad gäller arbete och utbildning. Tio år senare är hon etablerad på arbetsmarknaden, men lever fortfarande under ganska osäkra förhållanden i övrigt. Emelie växte upp i en socialt väl fungerande familj, men under knappa ekonomiska omständigheter. Efter gymnasiet träffade hon en kille, Hamid, som hon har levt tillsammans med sedan dess. Den gemensamma vardagen har på många sätt präglats dels av svårigheter med deras försörjning, dels av den stora och gnagande ovisshet som väntan på ett uppehållstillstånd kan innebära. Emelie och Hamid har drömt om framtiden, men att planera för den har varit omöjligt. Att som Sofia välja att skjuta upp olika typer av avgörande beslut är inget Emelie vill – hon tvingas i stället till det. Det Emelie mest av allt vill ha är en grundtrygghet i form av ordnad försörjning och ett väl fungerande liv tillsammans med Hamid. Det är förklarligt. Den som saknar grundläggande trygghet idealiserar inte ett tillstånd av osäkerhet och drömmer inte om en öppen framtid.

Kulturanthropologen Clarissa Kugelberg gör iakttagelsen att den som har ett arbete gärna tar det för givet för att i stället värna om andra värden, som exempelvis upplevelser, utveckling och självförverkligande, medan den som har en svag förankring på arbetsmarknaden är mycket mer upptagen av att uppnå ekonomisk trygghet. Det gäller förstås i särskilt hög grad den som inte har någon annan att lita till för sin försörjning. Detta är ett grundläggande, men ofta förbisett förhållande. I relation till den förlängda ungdomstiden skulle det också kunna uttryckas som att den för vissa står för något positivt (man vill dra ut på den) och för andra något negativt (man tvingas dra ut på den fast man inte vill). Klassperspektivet är tydligt: Tillgången till resurser av olika slag, ekonomiska men också sociala och kulturella, har här en helt avgörande betydelse.

Ung och vuxen samtidigt

För Frida innebar flytten från hemstaden i Dalarna till Stockholm ett stort steg. Det var sommaren efter gymnasiet. Hon hade träffat en kille där nere och bestämde sig för att ta jobb som barnflicka i en familj. Frida berättar att hon såg fram emot att flytta. Det var kul att packa, familjen verkade trevlig och den lilla lägenhet som väntade var nyrenoverad och fin. Några år efteråt konstaterar Frida att hon som 19-åring nog inte riktigt förstod vad flytten skulle komma att innebära, att hon faktiskt lämnade sin egen familj och nu hade att klara sig själv i de flesta avseenden, inte bara ekonomiskt. »Det blev ju lite av en chockupplevelse, så första månaden var jättejobbig.« Frida berättar att hon grät mycket den första tiden. Huvudtemat när Frida berättar är förlusten av en dittills ganska oreflekterad trygghet i form av en invand miljö, familj och en mamma som alltid fanns till hands som samtalspartner. Säkert förstärktes känslan av förlust också av att det avstånd hon överbryggat inte bara var geografiskt utan också socialt. Flytten gav Frida inblick i en familj med adlig bakgrund och stora ekonomiska resurser. Den innebar också krav på anpassning till denna familjs, från Fridas perspektiv sett, annorlunda och många gånger på gränsen till stö-

tande sätt att leva. Enligt Frida gick det hela dock bra. Efter den första »jåkliga« månaden var allt »toppen« igen. Frida själv gick stärkt ur upplevelsen. Hon hade tagit ett första och helt avgörande steg på väg mot full självständighet.

Vi föreställer oss gärna att vägen mot vuxenlivet består av ett antal olika steg: flytta hemifrån, utbilda sig, åka ut och resa, börja arbeta, skaffa en bostad, bilda familj. Mest centralt är arbetet eftersom det för de flesta utgör grunden för en självständig ekonomi och därmed också för ett självständigt liv. Också föräldraskap väger tungt på vägen mot vuxenlivet. I själva verket betraktas familjebildning ofta som det definitiva slutet på ungdomstiden. Men samtidigt som de här föreställningarna är starka är det tydligt att sådana övergångar av det här slaget inte riktigt ser ut som tidigare. Samhället förändras och med det vägen till vuxenlivet.

När Frida berättar om sin flytt är det ett exempel på en övergång av mer traditionellt slag. Flytten går att tidsbestämma och den är definitiv. För några av de ungdomar jag har intervjuat har flytten hemifrån varit en betydligt mer utdragen process, där de har varvat ströjobb på hemmaplan med resor eller studier. Tove berättar att hon inte hade en aning om vad hon ville göra efter gymnasiet. En idé om att åka utomlands som au pair avskrev hon sedan hon i slutet av sista terminen på gymnasiet träffat en kille. I stället bodde hon kvar hos sin mamma, gick arbetslös ett kort tag, och fick sedan jobb som lärarvikarie. Under de två följande åren varvade hon tillfälliga jobb på hemorten med halvårslånga resor. Därefter flyttade Tove hem till sin mamma igen och bodde där i nästan ett år till dess att hon sökte och kom in på en treårig yrkesutbildning i Örebro.

Flyttade Tove hemifrån när hon som 19-åring åkte iväg till Israel för att jobba på kibbutz eller när hon året därpå åkte som au pair till Paris? Eller var det först när hon 22 år gammal flyttade in i ett studentrum i Örebro för att studera? Till skillnad från exempelvis Fridas flytt till en egen lägenhet, kan Toves flytt inte tidsbestämmas. Den måste ses som en serie händelser – eller övergångar – som sammantaget leder fram till ett liv, där hon klarar sig på egen

Var och en sin egen (livs)manusförfattare. Samhället förändras och med det vägen till vuxenlivet. På Facebook är bilderna av ungdomars och unga vuxnas erfarenhetsrum och förväntanshorisonter legio. Foto: Karolina Kristensson, © Nordiska museet (NMA.OO75916).

hand. Toves bekräftar med sin berättelse att detta med att flytta hemifrån alltjämt är ett viktigt steg på väg mot vuxenlivet. Samtidigt illustrerar den att något nytt har hänt: Den utdragna flytten ingår i bilden av en alltmer utsträckt ungdomstid.

Fredrik ska gå från utbildning till arbete – eller arbetslöshet om han har otur. Konkurrensen på arbetsmarknaden är hård och han är, efter några försök att få jobb, fullt medveten om hur svårt det är att vara nyutexaminerad, samtidigt som han sätter stor tilltro till sina möjligheter att etablera sig inom det område han utbildat sig för. Han beskriver det väntande vuxenlivet i kontrast till den friare studietiden, då han haft möjlighet att, som han säger, »leva livet». Något familjeliv vill Fredrik inte ge sig in i på länge. Flickvän är en sak, familj och barn en helt annan. Den som har barn blir uppbunden, resonerar han, och det vill han inte vara. Fredrik känner sig fortfarande mer som ung än som vuxen.

Av tradition tänker vi oss gärna övergången mellan ung och vuxen som en rak linje. Ett antal olika steg ska passeras, och sedan är man vuxen. Som ett stort antal forskare i olika discipliner har påpekat kan den inte längre förstås på det sättet. Nu handlar det snarare om en rad olika övergångar, var och en med sin egen rytm och logik. De pågår parallellt, men flätas delvis in i varandra på den unga människans väg mot ett allt större ekonomiskt oberoende och en ökande personlig självständighet. Den kombination Fredrik ser för sig – att yrkesarbeta och samtidigt vara kvar i ungdomstidens fria liv – är exempel på detta. Det är fullt möjligt att hoppa mellan olika positioner, att vara »vuxen» i arbetslivet och samtidigt vara »ung» på fritiden. Övergången från ung till vuxen har gått från att vara en rak linje till att bli en pendlingsrörelse. Beteckningen *unga vuxna* har vunnit spridning inom forskning, men också på andra håll i samhället. Den kan tolkas som ett konkret uttryck både för att innebörden i kategorierna *ung* respektive *vuxen* har förändrats, och för att många unga i likhet med Fredrik växlar mellan positionerna.

Två olika livsmanus

Under den intervju jag gör med Sofia som 22-åring säger hon att det värsta hon kan tänka sig är att »bli fast«. Frågar jag henne vad hon uppfattar som så negativt med det, blir svaret: »Jag är så rastlös i mig själv. Det är så mycket jag vill göra ... kulturer, andra människor, sevärdheter. [...] Jag är inte sån där att jag skulle kunna nöja mig med att skaffa barn nu och jobba på Ica.«

En livsberättelse är individuell, men också kollektiv i meningen att den speglar gemensamma uppfattningar om hur ett idealt liv »bör« se ut och till hur det går till att berätta »sitt livs historia«. En ung människa som drömmer och planerar för framtiden använder sig ofta omedvetet av olika livsmanus – inom livsberättelseforskningen används den engelska termen *life-scripts* –, det vill säga kollektivt omfattade kulturella modeller för hur livet bör eller inte bör vara. Med några få meningar sätter Sofia här ord på två tydliga och varandra uteslutande livsmanus som framträder tydligt också i samtalen med övriga ungdomar. Det positivt laddade manus som de flesta av ungdomarna på något sätt förhåller sig till säger att en ung människa bör skaffa sig utbildning, åka ut och resa, etablera sig på arbetsmarknaden och ha någonstans att bo innan det är dags att bilda familj. Samma ideal säger också att en ung människa bör kunna röra sig fritt och skapa sin identitet oberoende av var hon befinner sig geografiskt. Just så ser också Sofias ideal ut. Detta livsmanus svarar mot de senaste decenniernas växande utbildningskrav och talet om en ökande globalisering. Enligt detta manus tar det tid att bli vuxen. Direkt inskrivet i det finns tanken om en förlängd ungdomstid. Så har det också blivit en norm att vänta med att skaffa barn till 30-årsåldern.

Det andra tydliga livsmanuset fungerar som en motbild till det positivt laddade manuset. När Sofia tar avstånd från att »skaffa barn nu och flytta ihop och jobba på Ica«, anknyter hon till det negativt laddade manuset som ger tidig familjebildning och egen försörjning företräde framför utbildning och resande. Så vill hon inte leva, och så bör ingen vilja leva som strävar efter att göra »rätt« i omvärldens ögon.

Julia är en av de ungdomar i studien som fick barn tidigt. Jag frågar hur hennes föräldrar reagerade när de fick veta att hon väntade sitt första barn. »Jo, det var bara positivt«, svarar hon. Hennes egen mamma fick också barn tidigt och såg inget konstigt med att Julia också skulle bli mamma vid ungefär samma ålder. Julia ser inte heller själv några direkta problem med att bli förälder tidigt, men konstaterar att det kanske ändå hade varit bättre att vänta: »Jag tog det lite fel väg. Man ska ju få ett fast jobb först och sen flytta till hus och gifta sig och skaffa barn [skratt]. Men jag tog det ju tvärtom jag.« Julia är ett mycket tydligt exempel på hur ett livsmanus används som måttstock när man utvärderar det egna livet. Julia är fullt medveten om i vilken ordning hon »borde« ha gjort saker och ting. Skaffa jobb, köpa hus, gifta sig och få barn är den önskvärda gången. Lite senare under intervjun kommer det också fram att detta med att åka ut och resa är något man »bör« ha gjort innan man bildar familj. Julias slutsats blir att hon har gjort »tvärtom«. Att det är »fel väg« handlar om att det är fel i förhållande till det dominerande livsmanuset, inte i förhållande till hur Julia själv ser på saken. Att Julia är medveten om vad normen säger påverkar hennes syn på sig själv. Med hjälp av livsmanuset ser hon sig själv utifrån och konstaterar att hon ur den synvinkeln inte framstår som helt lyckad.

Dessa båda livsmanus bygger på en klar idé om förhållandet mellan platser, klasser och kön. Det negativt laddade livsmanuset förknippas med mindre orter, en lågutbildad arbetarklassbefolkning och en traditionell könsordning och en lägre ambitionsnivå, medan det positivt laddade livsmanuset förknippas med motsatsen. Innehållet i dessa manus går knappast att förhandla med. Vad gäller ungdomar finns en rad sådana manus som genom att de upprepats ofta och i betydelsefulla sammanhang fått ett sådant genomsnitt att de kommit att uppfattas som »sanningar«. Därmed får de också en värdeladdad, normativ funktion. De två livsmanus jag presenterar här har en starkt schablonartad karaktär. Det innebär inte att ungdomarna förhåller sig till dem eller omsätter dem i sina liv på ett schablonartat sätt. Det finns många olika sätt att använ-

da, förhålla sig till och förhandla med dessa manus. Ungdomarna i studien relaterar till dem både när de talar om det som varit och när de planerar för framtiden. De tar spjörn mot dem för att tydliggöra vad de vill och inte vill i framtiden, och för att utvärdera sina egna och andras redan gjorda val. Det är tydligt att de ungdomar som uppfattar sig leva enligt det positivt laddade livsmanuset ser sig som fria och självständiga. Att detta utgör normen, att många andra gör likadant och att detta livsmanus därmed kan sägas ha en tvingande karaktär, påverkar inte deras uppfattning om att de har gjort ett fritt val. Ett liv i enlighet med det negativt laddade livsmanuset kan per definition aldrig betraktas som ett fritt val. Det tar sig bland annat uttryck i en föreställning om att man »blir kvar«, men aktivt väljer att flytta.

Avslutning

Genom några exempel har jag här visat på en del av den komplexitet som präglar ungdomstiden som övergångsfas. Det finns en rad kulturellt föreskrivna steg på vägen mot vuxenlivet, som att flytta hemifrån, utbilda sig, börja jobba och bilda familj – övergångar som kan äga rum vid bestämda tidpunkter eller vara utsträckta i tiden. Att bli vuxen i social och kulturell mening kan inte längre förstås som en enda linjär process. Det handlar i stället om processer kopplade till olika livssfärer, var och en med sin rytm, längd och logik, men ändå möjliga att omfatta samtidigt.

Det är inte bara de yttre förutsättningarna för att bli vuxen som har förändrats. Själva innebörden i att »vara vuxen« håller på att bli en annan och mindre definitiv. Det skulle också kunna uttryckas som att det går att vara vuxen på många olika vis. Ur den enskildes perspektiv handlar det också om möjligheter till utveckling och förändring över livsloppet. En av ungdomarna, Emma, formulerade den insikten under en intervju: »Jag tycker det är viktigt att man tänker på det att man är liksom inte klar som människa bara för att man är vuxen. Utan alla vuxna har ju – alla människor har ju nånting man ska eller man bör jobba på.«